

## **РОЛЯТА НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ПОВИШАВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ УЧЕБНО ВЪЗПИТАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС**

Славенка В. Кутева

ПГТ „Гоце Делчев“ – гр. Пловдив

*Резюме: В статията е разкрита природата на мотивите като психологически феномен. Обяснява се понятието мотивация в педагогическата психология. Разкрита е ролята на положителната мотивация за повишаване на резултатите от учебно възпитателния процес. Положителната мотивация е пряко свързана с въвеждане на иновационни методи на преподаване. Прилагането на иновативни методи и форми на работа в обучението се оказва ефективно и стимулиращо както за качеството на знанията, така и за формирането на специфични умения у учениците. Чрез интерактивно базирано обучение учениците са включват активно в образователния процес. Всеки ученик е със свой индивидуален принос, извършва се обмен на знания, идеи, способности и действия. Споделени са добри практики за иновативно обучението по предмета „История и цивилизация“ в VIII – XI клас.*

*Ключови думи: мотив, мотивация, учебно възпитателен процес, педагогическа психология, иновационни методи, интерактивно базирано обучение*

## **ROLE OF MOTIVATION IN THE PROCESS OF INCREASING THE RESULTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

Slavenka V. Kuteva

PGT „Gotse Deltchev“ – Plovdiv

*Abstract: in the article is discovered the nature of the motives as a psychological phenomenon. It is explained the concept of motivation in pedagogical psychology. It is revealed the role of positive motivation in the process of increasing the results in the educational process. The positive motivation is directly connected with implementing of innovational methods of teaching. The application of innovational methods and forms of education shows to be effective and stimulating to the students for achieving specific knowledge and skills. By using interactive-based methods of teaching the students are actively involved in the educational process. Each student has its own individual contribution, exchanges with others knowledge, ideas, methods and actions. Described are examples of good practices for innovational education by subject “History and Civilization” in VIII – XI class.*

*Keywords: motiv, motivation, educational process, pedagogical psychology, innovative methods, interactive learning*

Мотивите в психологията са вродени психофизиологични предразположения, които дават възможност на притежателя си да възприема различни предмети и чрез това възприемане да изживее емоционална възбуда и в зависимост от преживяното да действа по един или друг начин или най-малкото да чувства импулса да действа.

Мотивът е вътрешна подбуда за действие, той е идеалното за разлика от стимула, който е външен и материален.

Важна роля при мотивите играят емоциите. Живите същества повтарят действия, при които са изпитали желание и избягват такива, при които са изпитали неприятност.

Мотивацията е състояние, когато индивидът е мотивиран. Произходът на думата „мотивация” е от латински език и означава „движа”, „раздвижвам”. Мотивацията е силата, която кара хората да постъпват, да действат, да се отнасят към някого или към нещо в различните ситуации или обстоятелства по начин, който те сами избират. Ние получаваме информация, „преработваме я” и сами вземаме решение какво да правим. Понякога правим това рефлексно, но този рефлекс е напълно обмислен. Понякога избираме начин на поведение в резултат от комплексното влияние на необходимост, стремеж, желания. И в двата случая действа механизмът на мотивацията.

Феноменът „мотивация” се определя по четири признака:

- Активиране – мотивацията означава винаги процес, степен на действие;
- Посока – действието бива насочено към една определена цел и има продължителност, докато се постигне целта или докато друг мотив е приоритетен;
- Интензивност – действието може да е с определена степен на интензитет, задълбочено или по-повърхностно;
- Трайност – преследването на целите може да бъде интензивно и не толкова интензивно. В някои от случаите преследването на целите продължава и тогава, когато се появят затруднения от различно естество.

Мотивацията има връзка с потребността. Тя може да се уподоби на идея, мисъл. Когато се говори за мотивите на личността, трябва да се има в предвид, че човек притежава съвкупност от мотиви, която не е разположена хаотично. Мотивите са обособени в система, която е мотивационна сфера с точно определена динамична и йерархизирана структура. На върха са разположени доминиращите мотиви, които направляват личността. В един период от живота на човека доминират едни мотиви, в друг момент други. По този начин мотивите от основата могат да отидат на върха и обратно.

Маслоу счита, че мотивите могат да са разположени в една йерархична структура от пет равнища, като всяко по-долно равнище е предпоставка за функционирането на следващото равнище. Първи са физиологичните потребности, следвани от потребността от сигурност, социалните потребности, потребността от признание и най-високата категория е потребността от реализация на личността. Ако физиологичните потребности не са задоволени не може да се говори за потребност от сигурност. Мотивите за самоактуализация не зависят от задоволяване на предходните мотиви.

### **1.1. Мотивацията в педагогическата психология**

Проблемът за мотивацията заема централно място в педагогическата психология. Нейното развиване е процес, при който не се извършва елементарно нарастване на положителното или отрицателното отношение към ученето, а се реструктурират отделни страни в мотивационната сфера, установяват се нови, понякога противоречиви отношения между тях.

С понятието „мотивация” се изразява най-общо „насочена активност” на личността. Мотивацията се разглежда като йерархична система на много равнища, в която различни мотиви се намират в единство и взаимодействие. Мотивацията има следните функции: подбужда и насочва поведението, организира го, като му придава личностен смисъл и значение. Когато мотивът се осъзнава от личността, се превръща в мотив-цел и получава актуална подбудителна сила. Затова е необходимо учителят да доведе социално значимите мотиви до равнище на тяхното пълно осъзнаване и по този начин те получават реална действена сила в поведението на учениците. Развитието и формирането на мотивите се осъществява в организацията и съдържанието на учебната дейност.

Поставянето на цели е специфична характеристика на човешкото поведение. Подобно на мотивите, целите се различават помежду си главно по своето съдържание. Ученикът може самостоятелно да поставя пред себе си цели и да ги реализира в своето поведение, но понякога тези цели не съответстват на съвременните представи за нравствена личност.

Целта може да се определи като осъзнато, изразено с думи предвиждане на бъдещия резултат от действията. Тя се изразява в насочеността на ученика към изпълнение на отделни действия, влизащи в състава на учебната дейност. Необходимо е да се отбележи, че мотивите характеризират учебната дейност като цяло, а целите определят отделните учебни действия. Необходимо е педагозите да формират у своите ученици стремеж към осъзнаване на целите.

Мотивът за учене отразява насочеността на ученика към различни страни на учебната дейност. Оформят се две големи групи мотиви:

I. Познавателни мотиви, които са свързани със съдържанието на учебната дейност и процесите на нейното изпълнение. Тази група мотиви се разделя на няколко подгрупи:

1. Широки познавателни мотиви, които насочват учениците към овладяването на нови знания;
2. Учебно-познавателни мотиви, насочващи учениците към усвояване на способности за нови знания;
3. Мотиви за самообразование, насочващи учениците към самостоятелно усъвършенстване на способите за усвояване на знанията.

II. Социални мотиви, свързани с различните социални взаимоотношения на ученика с другите членове на обществото. Тази група също може да се раздели на няколко подгрупи:

1. Широки социални мотиви, определящи стремежа към получаване на знания, с които ученикът да изпълни своя обществен дълг;

2. Тесни социални (позиционни) мотиви, които определят стремежа на ученика да заеме свое място в отношенията си с другите, да завоюва определена позиция;

3. Мотиви на социално сътрудничество, при който учениците се насочват не само към общуване и взаимодействие с другите хора, но проявяват стремеж към осъзнаване и анализиране на формите на взаимоотношението си с учителите и със съучениците си.

При анализа на познавателните и социалните мотиви се установяват някои важни психологически характеристики, които се обединяват в две групи – съдържателни и динамични.

Първата група мотивационни характеристики (съдържателните) е пряко свързана със съдържанието на осъществяваната учебна дейност. Съдържателната страна на мотивите се определя в най-голяма степен от личностния смисъл за учене при всеки ученик.

Втората група характеристики (динамичните) определя формата и динамиката на различните мотиви, в които се отразяват психофизическите особености и индивидуалните свойства на нервната система. Тази група определя емоционално-познавателните особености на индивида.

Подобно разграничаване на мотивите подпомага учителя да анализира механизмите и резултатите от активиране на едни или потискане на други – деструктивни, мотиви в учебната дейност.

В педогогическата психология се разграничават положителна и отрицателна учебна мотивация. Под отрицателна мотивация се разбират подбудите на ученика, предизвикани от осъзнаването на определени неприятности, които биха възникнали, ако той не се учи /лоши бележки, упреци/.

Положителната мотивация е свързана с изпълнение от учениците на социално значимата нужда от учене, постигане на успехи в учебната дейност, овладяване на нови знания

Върху процеса на формиране на определени мотиви у ученика оказват влияние следните условия:

- избор на подходящо учебно съдържание и ефективни методи на обучение;
- възможностите и уменията на учителя;
- равнището и социалната атмосфера в училището и в класа;
- семейното възпитание.

Съществуват различни причини за създаване на негативни мотиви и липса на познавателни интереси. Много ученици проявяват отрицателно отношение към ученето, което се дължи на неизградени учебни навици и умения. Затова е необходимо да се създават нормални и благоприятни условия за цялостното протичане на учебно-възпитателния процес, присъствието на ученика в училище и конкретно в класа трябва да е съпроводено с положителни емоции.

Формиране на положителна мотивация е възможно само при правилна ефективна организация на учебната дейност. Необходимо е учебното съдържание да се поднася не като готово знание на учениците, а да се представи като система от задачи, насочени към решаването на сериозни научно-теоретични проблеми.

Ефективно средство за формиране на положителна мотивация е развитието на самоконтрола и самооценката.

Формирането на положителна мотивация зависи до голяма степен от общия емоционален климат в училище. Социалните мотиви се формират в съвместната дейност на учениците: поставят се общи цели и задачи за съвместна работа, обсъждат се различни начини и варианти за нейното изпълнение.

Формирането на положителна мотивация предполага не само развитие на активна учебна дейност на ученика, но и специален мотивационен тренинг. Учениците могат да бъдат поставени в ситуации с различна степен на отговорност, изпълнявайки възложените задачи от учителя под негов частичен контрол или напълно самостоятелно.

Мотивите за изпълнение на поставените учебни задачи могат да бъдат външни и вътрешни. При външните мотиви ученикът очаква награда за положените усилия и постигнатите успехи в учебната дейност. Вътрешните мотиви предполагат наличие на познавателни интереси и насоченост към самия процес на познание или неговия резултат.

Бележките в училище представляват външен мотив, награда за ученика.

Върху мотивацията на ученика силно влияние оказват очакванията и ценностните ориентации на неговите родители.

Психолозите отделят две форми на познавателна потребност:

- потребност от познание чрез усвояване на готови знания;
- потребност от изследователска дейност, с цел получаване на нови знания.

Учениците, развили и развиващи приоритетно първата форма на познавателна потребност овладяват учебния материал чрез добро запаметяване. Тези ученици, при които се наблюдава изследователска потребност, търсят активно нови стратегии за усвояване на знания и с интерес участват в решаване на различни задачи.

В тази връзка могат да се посочат разнообразни средства, насочени към повишаване на ефективността на обучението чрез развиване на познавателни мотиви, базирани върху изследователския тип учене: прилагане на методи за обучение върху интерактивна платформа, засилване на акцента върху интегративните тенденции в обучението и др.

За развиване на конструктивна мотивация за учене допринасят различни педагогически стратегии, най-ефективните от които според специалистите са:

1. Създаване на подходяща за учене среда.
2. Поставяне и постигане на реалистични цели.
3. Подкрепа на инициативността в ученето.
4. Осъществяване на конструктивна обратна връзка и външен контрол и др.

## ***1.2. Мотивацията и ефективната учебната дейност***

Въпросът за ефективността на учебния процес е изключително важен. Неговото решение е свързано с търсенето и намирането на най-подходящи условия за провеждането му при всяка конкретна обстановка.

Факторите, които трябва да се отчитат са както обективни, така и субективни. Безспорно един от най-важните между тях е мотивацията на страните, участващи в процеса на обучението. През последните години промяната на част от ценностите на личността се отразява особено силно върху мотивацията. Това води до всеобща криза в учебния процес.

Търсенето и прилагането на подходящи методични решения, които да поддържат и укрепват мотивацията както на учениците, така и на учителите е от особено значение за постигане на образователните цели, заложен в Държавните образователни изисквания както за качеството на знанията, така и за формирането на специфични умения у учениците.

Традиционната образователна практика е основана на предпоставката, че знанието е нещо, което може да бъде предадено непосредствено от учителя на учениците. Пасивната, ориентирана към четене, писане и слушане педагогика с традиционно съдържание и организация се приема като норма.

Известни са изследвания, които доказват, че човек усвоява различно количество информация за едно и също време:

- при слушане 10%;
- при гледане 20%;
- при слушане и гледане 40-50%;
- при активно участие 80-90%.

При изложение /разказ/ на учителя, степента на активност у учениците е 5%, а кредитото на интерактивност се изразява в следното: това, което *слушам* го забравям напълно. При четене на текст активността е 10 %. При аудио-визуални и дискуссионни методи активността се увеличава – от 20 до 50 %, и това, което *слушам, наблюдавам и дискутирам*, започвам да го разбирам. При практически работи активността вече е 75 %, а това позволява придобиване на знания и умения.

Прилагането на иновативни методи и форми на работа в обучението се оказва ефективно и стимулиращо както по отношение качеството на знанията, така и за формирането на специфични умения. По-важно е каква част от знанията действително допринасят за формиране и развитие на мисленето и интелекта на учениците, за формиране на умения, които да подпомогнат младите хора бързо и адекватно да се ориентират в морето от информация и рационално да използват и прилагат усвоените знания, да анализират, да се аргументират, да решават, да оценяват.

### ***1.3. Мотивация и интерактивно базирано обучение***

Интерактивността е както взаимодействие между обучаващ и обучаван, така и между самите учещи. В учебната стая могат да се използват методи на обучение, допринасящи за развитие на конструктивно мислене, способност за изразяване на мисли, способност за ясно и точно структурирано знание, способност за контакт с останалите обучавани и обучаващи.

Основни характеристики на интерактивната образователна среда са:

- повишена активност на учещите, в т.ч. и чрез групова/екипна работа;

- смяна на ролите на обучаващия и обучавания;
- роля на водещия като подпомагащ учебната работа;
- интерактивни техники на работа;
- подходяща, но и различна от обичайната организация на времето и пространството;
- съчетаване на различни форми на интерактивно базиран контрол.

При интерактивно базирано обучение преподавателят влиза в ролята на:

- подкрепящ – подходяща организация на образователната среда;
- наставник – съветва, инструктира, осигурява обратна връзка;
- модел – анализира, обобщава, предлага решения.

Учениците са включени в познавателния процес, разбират и участват в това, което знаят и умеят. Всеки ученик е със свой индивидуален принос, извършва се обмен на знания, идеи, способности и действия. Всичко това протича в атмосфера на добронамереност, емоционален и интелектуален комфорт за всички участници в образователния процес.

Интерактивно базираното обучение е преди всичко диалогово обучение, в хода на което се осъществява взаимодействие между обучаващия и обучавания, и предполага взаимно разбиране, съвместно решаване на общи, но значими за всеки участник задачи.

#### ***1.4. Иновативни практики в обучението по История и цивилизация в VIII – XI клас – добри практики***

Иновативните практики в обучението по История и цивилизация, използвам за поставяне и изпълнение на практически задачи, при които учениците участват активно, предлагат творчески решения, проявяват креативност и усвояват специфични умения. Примери за такива добри практики в работата ми са:

- Представяне на уроци чрез работа с *интерактивна дъска* – използване ресурсите на ИКТ;
- Представяне на *презентация* по предварително зададена тема – умения за търсене, подбор и обработване на информация с помощта на ИКТ;
- *Ролева игра*. Учениците разиграват това, което са усвоили или правят това с цел развиване на нови способности. Развиват се умения за комуникация – формулиране на становища, изслушване на мнения, вербално и невербално изразяване; за сътрудничество; за договаряне; за предотвратяване или преодоляване на конфликти;
- *Работа в групи*. Поставя се една задача за цялата група, която е предварително подготвена на работни листове. Избира се говорител на групата. Отделните членове не се състезават помежду си. Наградата или оценката е за цялата група. Успехът се постига в резултат на самостоятелната работа на всеки член от групата, чрез постоянно взаимодействие с останалите членове при работа по поставената тема. Цялата група е заинтересована от постигането на резултата;
- Конструирание на тематична *линия на времето* – умения за хронологична локализация;

- Тематични *кръстословици* – усвояване и боравене със специфични термини и понятия;
- Изработване на *схема* – умения за четене и съставяне на схема;
- Изработване и попълване на *карти* – умения за пространствена локализация. Извличане на информация от исторически карти;
- *Пирамида на качествата* на историческа личност – умения за разграничаване и оценяване на идеи и действия на личности в историята. Изработване на пирамида, свързана със *социална йерархия в обществото*;
- *Символично изобразяване* на понятие, тема, събитие, идея – изява на творческите възможности, аргументиране и представяне на собствена гледна точка, креативност;
- Решаване на *on-line тестове*, използвайки приложенията на Google disk;
- Участие в *извънкласни и извънучилищни дейности* – клуб „Историята на моето родно място” и клуб „Пътешественик в историята на България”. Развиване и усъвършенстване на уменията за търсене и събиране на информация от библиотеки, архиви, музеи, археологически разкопки.

#### **1.5. Изводи:**

- Учениците приемат с желание практическите задачи;
- Проявяват изобретателност;
- Подхождат творчески;
- Влагат старание;
- Забавляват се в обучението;
- По-добре разбират мненията на другите;
- Работят в атмосфера на толерантност към другите;
- Непринудената обстановка при изпълнение на задачите им позволява да общуват помежду си, да обменят идеи, да работят в екип;
- Учениците се преобразуват от пасивни получатели на чужди знания в активни конструктори на тяхното собствено или чуждо знание;
- Учител и ученици се забавляват в обучението и взаимно се учат;
- Активно творят знания.

Ефективността на учебния процес се повишава. Знанията, усвоени по този начин, се отличават с по-голяма трайност и задълбоченост. Развиват се и личностни качества като активност, инициативност, бързина. Учениците овладяват нови, социално значими похвати на поведение и общуване. Емоционалният фон се отличава с висока динамика и положително отношение към усвояване на знанията, защото, обуславяйки личната изява на учениците, информацията се трансформира в личностно значимо знание.

#### **ЛИТЕРАТУРА**

- Маслоу, Е. (2001г.). *Мотивация и личност*. София: Кибеа
- Ландбърг, М. (2002г.). *Първичната сила на мотивацията*. София: Класика и Стил
- Райчев, И. (2006г.). *Мотив и мотивация*. Електронно списание LiterNet, № 8 (81)
- Гюрова, В. и колектив. (2007г.). *Интерактивността в учебния процес*. София: Европрес
- Стефанова, М. (2005г.). *Педагогическата иновация*. София: Петекстон